

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну
едукацију и
рехабилитацију

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП

Образовање и
рехабилитација
одраслих особа са
сметњама у
развоју и
проблемима у
понашању

Београд, 21. децембар
2022.

ЗБОРНИК РАДОВА

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП

**„ОБРАЗОВАЊЕ И РЕХАБИЛИТАЦИЈА ОДРАСЛИХ
ОСОБА СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ И ПРОБЛЕМИМА У
ПОНАШАЊУ”**

Београд, 21. децембар 2022.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2022.

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП

„ОБРАЗОВАЊЕ И РЕХАБИЛИТАЦИЈА ОДРАСЛИХ ОСОБА СА СМЕТЊАМА У
РАЗВОЈУ И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ”

Београд, 21. децембар 2022. године

ЗБОРНИК РАДОВА

Рецензенти:

Проф. др Љубица Исаковић

Проф. др Биљана Милановић Доброта

Доц. др Марија Маљковић

Доц. др Бојана Дрљан

Издавач:

Универзитет у Београду

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)

11000 Београд, Високог Стевана 2

www.fasper.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Марина Шестић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Бранка Јаблан

Уредници:

Проф. др Тамара Ковачевић

Доц. др Слободан Банковић

Доц. др Ивана Арсенић

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Штампа омота и нарезивање ЦД:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)

Зборник радова ће бити публикован у електронском облику – ЦД

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-164-8

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 15. 11. 2022. године, Одлуком бр. 3/199 од 16. 11. 2022. године, усвојило је рецензије рукописа Зборника радова „Образовање и рехабилитација одраслих особа са сметњама у развоју и проблемима у понашању”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „Образовање и рехабилитација одраслих особа са сметњама у развоју и проблемима у понашању” чију реализацију је сопственим средствима подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију. Руководилац Пројекта је проф. др Бранка Јаблан.

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ОБРАЗОВАЊЕ И РЕХАБИЛИТАЦИЈА ОДРАСЛИХ
ОСОБА СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ И ПРОБЛЕМИМА У
ПОНАШАЊУ”

Београд, 21. децембар 2022. године

**Програмски
одбор:**

- *Др Весна Јунић Павловић, редовни професор*
- *Др Александра Грбовић, редовни професор*
- *Др Мирјана Ђорђевић, ванредни професор*
- *Др Снежана Илић, ванредни професор*
- *Др Маја Ивановић, ванредни професор*
- *Др Предраг Теовановић, ванредни професор*
- *Др Миа Шешум, доцент*

**Организациони
одбор:**

- *Др Ивана Веселиновић, доцент*
- *Јована Урошевић, асистент*
- *Александра Башић, асистент*
- *Кристина Ивановић, асистент*
- *Ивана Илић Савић, асистент*
- *Валентина Мартаћ, асистент*
- *Сташа Лалатовић, асистент*

ВЕРБАЛНО ПЛАНИРАЊЕ КОД ОДРАСЛИХ ОСОБА С ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ

Милица ГЛИГОРОВИЋ, Наташа БУХА

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Апстракт

Циљ овог истраживања је да се утврди ниво способности вербалног планирања код особа са лаком и умереном интелектуалном ометеношћу (ИО).

У истраживању је учествовало 36 одраслих особа са лаком ($n = 19/52,8\%$) и умереном ИО ($n = 17/47,2\%$), старости 27–50 година ($AS = 38,25$; $SD = 6,93$), оба пола ($n = 20/55,6\%$ жена).

Вербално планирање процењено је затвореном формом Теста 20 питања, базираног на познатој игри погађања замишљеног предмета. Бележени су: тачни одговори, број постављених питања, присуство општих, појединачних, псеудоопштих и редундантних (без елиминационог потенцијала) питања. У статистичкој обради примењене су основне дескриптивне мере, Пирсонов и Спирманов коефицијент корелације, χ^2 тест и t -тест.

Анализом резултата уочено је да већина испитаника са ИО користи недовољно ефикасну стратегију решавања задатка која се заснива на приступу од појединачног ка појединачном. Општа питања, заснована на категоријалном приступу, присутна су код нешто више од трећине (13/36,1%) испитаника.

Није утврђена статистички значајна повезаност старости и пола испитаника са успешношћу решавања Теста 20 питања и примењеном стратегијом његовог решавања.

Анализом броја и типа питања, установљено је присуство статистички значајних разлика међу испитаницима с лаком ИО и умереном ИО према броју постављених питања ($p = 0,048$), док је према заступљености појединачних питања разлика на граници статистичке значајности ($p = 0,057$).

Кључне речи: интелектуална ометеност, вербално планирање, стратегија, Тест 20 питања

УВОД

Способност планирања подразумева формирање менталне репрезентације неког проблема/задатка, избор стратегије његовог решавања и евалуацију учинка (Ward & Morris, 2005). Селекција адекватне стратегије, односно нове или претходно

усвојене активности којом се остварује задати циљ, сматра се круцијалном компонентом процеса планирања (McCloskey & Perkins, 2013) који се, као и друге егзекутивне функције, појављује у раном детињству, интензивно се развија током детињства и адолесценције и достиже плато у млађем одраслом добу (Zelazo et al., 2004).

Код особа са интелектуалном ометеношћу (у даљем тексту ИО) уочено је значајно заостајање у развоју способности планирања у односу на особе типичног развоја истог хронолошког узраста, посебно у доменима самосталног креирања и генерализације стратегија, односно примене усвојених стратегија у различитим условима (Бућа и Глигоровић, 2012; Глигоровић & Бућа, 2016). У популацији деце с ИО уочено је да тешкоће планирања могу да буду повезане са проблемима у домену базичних механизма егзекутивних функција (инхибиторне контроле, радне меморије и когнитивне флексибилности) (Глигоровић & Бућа, 2016), ослањањем на рудиментарне стратегије решавања проблема и кршењем правила задатка (Numminen et al., 2001). Сем тога, запажено је да су адолесценти и млађе одрасле особе с ИО склоније примени глобалне обраде информација него аналитичке, што је код особа типичне популације присутно на млађим узрастима (Глигоровић и сар., 2017).

Имајући у виду да способност планирања има важну улогу у различитим активностима свакодневног живота, за циљ овог истраживања одабрано је да се утврди ниво способности вербалног планирања код особа са лаком (у даљем тексту ЛИО) и умереном (у даљем тексту УИО) интелектуалном ометеношћу.

МЕТОДОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

У истраживању је учествовало 36 одраслих особа са ЛИО ($n = 19/52,8\%$) и УИО ($n = 17/47,2\%$), старости 27–50 година ($AS = 38,25$; $SD = 6,93$), оба пола ($n = 20/55,6\%$ жена и $n = 16/44,4\%$ мушкараца), корисника дневних центара за подршку особама с ометеношћу. Узорак је уједначен према категорији ИО и полу ($\chi^2 = 0,139$; $df = 1$; $p =$

0,709). Подаци о старости и категорији ИО преузети су из документације дневних центара.

Вербално планирање процењено је Тестом 20 питања који је увршћен у *Протокол за процену когнитивних способности* (Gligorović i sar., 2015). Тест је базиран на познатој игри погађања замишљеног предмета, а коришћена је затворена форма са ограниченим бројем (42 слике) могућих одговора. Од испитаника се очекује да, постављајући максимално 20 питања на која испитивач одговара са ДА или НЕ, погоди замишљену слику. Бележени су успешност долажења до тачног одговора, број постављених питања, присуство општих (заснованих на категоријалном принципу), појединачних (специфичних, повезаних с конкретном сликом), псеудоопштих (питања која имају карактер општости али се односе на јединог репрезента категорије) и редундантних (без елиминационог потенцијала) питања.

У статистичкој обради примењене су основне дескриптивне мере, Пирсонов и Спирманов коефицијент корелације, χ^2 тест и t-тест.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

Према добијеним резултатима, до решења задатка успешно је дошло 24 (64,9%) испитаника. Основни статистички показатељи успешности решавања Теста 20 питања приказани су у Табели 1.

Табела 1.

Основни статистички показатељи успешности на Тесту 20 питања

Тест 20 питања	Min	Max	AS	SD
Укупан број постављених питања	3	20	15,17	5,563
Општа питања	0	8	1,00	1,773
Појединачна питања	1	20	13,47	6,286
Псеудоопшта питања	0	2	0,25	0,554
Редундантна питања	0	7	0,42	1,204

Судећи према односу заступљености општих и појединачних питања, испитаници са ИО користе преваходно недовољно ефикасну стратегију решавања задатка која сезаснива на приступу од појединачног ка појединачном, док су редундантна и псеудоопшта питања заступљена знатно мање. Ефикасна стратегија решавања Теста 20 питања подразумева примену питања којима се елиминише већи број нетачних одговора, односно питања с већим елиминационим потенцијалом, што захтева примену категоријалног принципа и руковођење повратном информацијом испитивача при формулацији наредног питања (Gligorović i Buha, 2013). Код одраслих испитаника са ИО та врста питања (општа питања) присутна су код нешто више од трећине (13/36,1%), при чему је 1–4 поставило 11 (30,6%), а 4–8 општих питања три (5,6%) испитаника.

Табела 2.

Резултати Теста 20 питања у односу на категорију ИО

Тест 20 питања	Кат. ИО	AS	SD	Min	Max	t(34)	p
Укупан број питања	UIO	17,06	4,054	8	20	2,061	0,048
	LIO	13,47	6,257	3	20		
Општа питања	UIO	0,53	0,943	0	3	-1,598	0,123
	LIO	1,42	2,219	0	8		
Појединачна питања	UIO	15,53	4,303	6	20	1,982	0,057
	LIO	11,63	7,266	1	20		
Псеудоопшта питања	UIO	0,29	0,686	0	2	0,447	0,658
	LIO	0,21	0,419	0	1		
Редундантна питања	UIO	0,65	1,693	0	7	1,089	0,284
	LIO	0,21	0,419	0	1		

Статистички значајне вредности су обележене (*bold*)

Није утврђен статистички значајан однос старости ($p = 0,086$, $p = 0,616$) и пола ($\chi^2 = 0,728$; $df = 1$; $p = 0,393$) испитаника са успешношћу решавања Теста 20 питања (доласком до решења). Применом Пирсоновог коефицијента корелације није утврђена ни статистички значајна повезаност старости испитаника са варијаблама којима се процењује ефикасност стратегије, што је у складу с налазима добијеним проценом вербалног планирања код деце с ЛИО узраста 10–14 година (Gligorović i Buha, 2013).

Иако је уочено да жене са ИО постављају у просеку нешто више питања, као и појединачних питања, применом т-теста нису установљене полне разлике у броју и заступљености анализираних типова питања ($p = 0,099$ – $0,783$). Ови налази су у складу с резултатима неких ранијих студија у којима је анализирана повезаност пола са успешношћу на Тесту 20 питања и стратегијом његовог решавања (Gligorović i Buha, 2013), а ни већина других истраживања не указује на постојање значајних полних разлика у домену планирања (Carlson et al., 2004; Culbertson & Zillmer, 2005).

Није утврђен статистички значајан однос категорије ИО и успешности решавања Теста 20 питања (доласком до решења) ($\chi^2 = 1,673$; $df = 1$; $p = 0,196$), што је очекивано ако се има у виду да се до исправног одговора може доћи и случајним погађањем. Анализом броја и типа питања које су испитаници са ЛИО и УИО постављали, установљено је присуство статистички значајних разлика међу њима само према броју постављених питања, док је према заступљености појединачних питања разлика била на граници статистичке значајности. Испитаници са ЛИО у просеку постављају више општих питања него испитаници са УИО, али та разлика није статистички значајна (Табела 2).

Испитаници са УИО нешто чешће постављају псеудоопшта и редундантна питања што, ако се има у виду и већа заступљеност појединачних питања, указује на лошије стратегије решавања вербалних задатака у односу на испитанике са ЛИО, али не у мери која би јасно диференцирала ове две категорије особа са ИО. То у извесној мери потврђује тезу да IQ није значајна детерминанта развоја егzekутивних функција у популацији деце и одраслих с ИО (Gligorović i Buha, 2012, 2013).

Резултати добијени у овом истраживању указују на значајно заостајање у развоју вербалног планирања код особа са ИО у односу на особе типичне популације истог хронолошког узраста. Примена категоријалног принципа се код деце типичне популације уочава у предшколском периоду, када деца почињу да постављају питања која омогућавају лакши пут ка решењу задатка, а интензивно усваја током млађег школског узраста, тако да деца узраста 9–12 година постављају 42%, а око петнаесте године 64% општих питања (Levin et al., 1991, према Gligorović i Buha, 2013).

ЗАКЉУЧАК

На основу анализе добијених резултата, уочено је значајно заостајање у развоју вербалног планирања код особа са ИО у односу на особе типичне популације. Већина испитаника са ИО користи недовољно ефикасну стратегију решавања задатка која се заснива на приступу од појединачног ка појединачном. Општа питања, заснована на категоријалном приступу, присутна су код нешто више од трећине (13/36,1%) испитаника, при чему је 1–4 поставило 11 (30,6%), а 4–8 општих питања три (5,6%) испитаника.

Није утврђена статистички значајна повезаност старости и пола испитаника са успешношћу решавања Теста 20 питања (доласком до решења) и примењеном стратегијом његовог решавања.

Анализом броја и типа питања, установљено је присуство статистички значајних разлика међу испитаницима са ЛИО и УИО према броју постављених питања ($p = 0,048$), док је према заступљености појединачних питања разлика на граници статистичке значајности ($p = 0,057$).

ЛИТЕРАТУРА

- Buha, N., i Gligorović, M. (2012). Sposobnost planiranja kod dece sa lakom intelektualnom ometenošću. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11(3), 365-382.
- Carlson, S. M., Moses, L. J., & Claxton, L. J. (2004). Individual differences in executive functioning and theory of mind: An investigation of inhibitory control and planning ability. *Journal of Experimental Child Psychology*, 87(4), 299-319. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2004.01.002>

- Culbertson W. C., & Zillmer, E. A. (2005). *Tower of London – Drexel University (TOL^{DX}): 2nd edition Manual*. Multi-Health System Inc.
- Gligorović, M., & Buha, N. (2016). Influence of inhibitory control on planning abilities in children with mild intellectual disability. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 15(3), 287-304.
- Gligorović, M., Buha, N., Dučić, B., Banković, S., Đurić Zdravković, A., i Maćešić Petrović, D., (2015). *Protokol za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju* (str. 114-225). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Gligorović, M., i Buha, N. (2013). Verbalne strategije rešavanja problema kod dece sa lakom intelektualnom ometenošću. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(1), 11-23.
- Gligorović, M., Buha, N., i Matić, K. (2017). Neverbalne strategije planiranja kod adolescenata sa teškoćama u mentalnom razvoju. *Beogradska defektološka škola*, 23(3), 25-40.
- McCloskey, G., & Perkins, L.A. (2013). *Essentials of executive functions assessment*. John Wiley & Sons.
- Numminen, H., Lehto, J.E., & Ruoppila, I. (2001). Tower of Hanoi and working memory in adult persons with intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*, 22, 373-387. [https://doi.org/10.1016/S0891-4222\(01\)00078-6](https://doi.org/10.1016/S0891-4222(01)00078-6)
- Ward, G., & Morris, R. (2005). Introduction to the psychology of planning. In R. Morris & G. Ward (Eds), *The Cognitive Psychology of Planning* (pp. 1-34). Psychology Press.
- Zelazo, P. D., Craik, F. I. M., & Booth, L. (2004). Executive function across the life span. *Acta Psychologica*, 115(2), 167-183. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2003.12.005>

VERBAL PLANNING IN ADULTS WITH INTELLECTUAL DISABILITY

Milica Gligorović, Nataša Buha
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Abstract

The aim of this research is to determine the level of verbal planning ability in people with mild and moderate intellectual disability (ID).

The sample consisted of 36 adults with mild (n = 19/52.8%) and moderate ID (n = 17/47.2%), aged 27–50 years (AS = 38.25; SD = 6.93) of both sexes (n = 20/55.6% women).

Verbal planning was assessed with the closed form of the 20 Question Task, based on the well-known game of guessing an object that researcher has in mind. The following variables were recorded: correct answers, the number of questions asked, the presence of general, individual, pseudo-general and redundant (without elimination potential) questions. Basic descriptive measures, Pearson's and Spearman's correlation coefficient, χ^2 test and t-test were used in the statistical analysis.

Analyzing the results, it was observed that the majority of participants with ID use an insufficiently effective task-solving strategy based on an individual-to-individual approach. General questions, based on a categorical approach, are present in slightly more than a third (13/36.1%) of participants.

There was no statistically significant correlation between the age and sex of the participants with the success of solving the 20 Questions Task and the applied strategy for solving it.

Analyzing the number and type of questions, it was established that there were statistically significant differences between participants with mild ID and moderate ID according to the number of questions

asked ($p = 0.048$), while according to the representation of individual questions, the difference was at the limit of statistical significance ($p = 0.057$).

Keywords: *intellectual disability, verbal planning, strategy, 20 Question Task*